

Revizija globalizacije i porast globalnih proizvodnih mreža

Syed Javed Maswood, *Revisiting Globalization and the Rise of Global Production Networks*, Palgrave Macmillan, London and New York, 2018, 228 pp.

Analize globalnih lanaca snabdevanja i globalnih proizvodnih mreža relativno su malobrojne u odnosu na ulogu i moć globalnih korporacija u svetskoj privredi. Manjak istraživanja u ovoj oblasti je još neobičniji ako imamo u vidu procenu da se trećina međunarodne trgovine odvija između globalnih korporacija i još trećina unutar njihovih globalnih lanaca snabdevanja. Knjiga Saida Džavida Masvuda *Revizija globalizacije i porast globalnih proizvodnih mreža (Revisiting Globalization and the Rise of Global Production Networks)* značajna je dopuna ove oblasti političke ekonomije. Monografija se bavi poreklom i posledicama globalizovane proizvodnje, koja je definisana kao segmentacija i disperzija proizvodnih faza i aktivnosti u različite zemlje. Globalizovana proizvodnja se posmatra u najširem obliku, globalnih proizvodnih mreža, kao grupacija međusobno povezanih, ali geografski raspršenih proizvodnih jedinica. Temeljno su obrazloženi mehanizmi njihovog formiranja, brojne ekonomske prednosti privrednih subjekata unutar proizvodnih mreža i širi socijalni i bezbednosni benefiti na nivou država.

Ipak, u naslovu najavljena „revizija” globalizacije, potpuno je izostala. Iako autor, s pravom, posmatra globalne proizvodne mreže kao najvažniju odrednicu savremene globalizacije, pristup samoj globalizaciji ne izlazi iz savremenih (optimističkih) liberalnih okvira, postavljenih pre više decenija, u znatno drugačijim političkim i privrednim okolnostima. Globalne promene u pravcu revitalizacije koncepta nacionalnih privreda i smanjivanja stepena međunarodne ekonomske integracije uključene su u tekst, ali nisu analizirane. Bregzit i izbor Donalda Trumpa za predsednika SAD za autora su „jasni i snažni signali u 2016. o rastućem nacionalističkom istupanju iz daljeg procesa liberalizacije trgovine” (p. 191). Nije prošla nezapažena ni višegodišnja tendencija opadanja obima spoljne trgovine i stranih direktnih investicija. Međutim, autor ovim trendovima ne pridaje poseban značaj, već smatra da oni „ne mogu obrnuti tok globalizacije” (p. 195) i ostaje pri radikalnom konceptu ekonomske globalizacije koja „podrazumeva proces koji vodi ka potpuno evoluiranoj globalnoj ekonomiji, kada nacionalni ekonomski identiteti postaju beznačajni” (p. 4). Sadržina procesa globalizacije i, posebno, njeni razvojni dometi znatno su predimenzionirani.

Knjiga se sastoji iz dva dela. Prvi se odnosi na poreklo, a drugi na posledice globalizacije i globalne proizvodnje. Prvi deo obuhvata dva poglavlja. U prvom, koje nosi naziv „Revidirana globalizacija” autor savremenu ekonomsku globalizaciju

predstavlja u potpunosti kao okvir segmentacije globalne proizvodnje, koja je relativno nova pojava. Cilj je da se savremeni proces ekonomske globalizacije izdvoji kao jedinstvena pojava, bez istorijskih presedana, suprotstavljajući se paralelama sa odnosima ekonomske „međuzavisnosti” iz 19. veka i sedamdesetih godina 20. veka.

Drugo poglavlje „Protekcionizam i globalne proizvodne mreže” prati poreklo globalizacije do američke neoprotekcioniističke trgovinske politike ciljanih trgovinskih ograničenja ranih osamdesetih godina prošlog veka. „Dobrovoljna” ograničenja izvoza koja su u pomenutom periodu SAD nametnula Japanu podstakla su japanske proizvođače automobila da otvore fabrike na teritoriji SAD, kako bi sačuvale svoje najveće tržište. Na ovaj način se danas uobičajeno izbegavaju trgovinska ograničenja velikih tržišta, ali do osamdesetih godina ovo nije bilo uobičajeno, jer nije bilo ekonomski opravdano. Seljenje japanske industrije automobila u SAD se često navodi kao početak globalne segmentacije proizvodnje i nije izvorni Masvudov zaključak. Tačnije, prvi put je opisano kao primer globalizovane proizvodnje od strane čuvenog japanskog strategijskog ekonomiste Keniči Ome (Kenichi Ohmae) u knjigama *Kraj nacionalne države (The End of the Nation State)* od 1996. i *Svet bez granica (Borderless world)* od 1999. godine. Ne samo ovim primerom već generalno, Masvud usvaja Omeov entuzijastički radikalni neoliberalni pristup globalizaciji, vidljiv u svim narednim poglavljima.

Ono što izdvaja Masvudov pristup je identifikacija globalizacije sa globalno umreženom proizvodnjom i autor ovaj period izdvaja kao početak savremene globalizacije. Samim tim, strane direktne investicije i spoljna trgovina dobijaju drugu konotaciju u odnosu na uobičajen bilateralni odnos između država. U Masvudovom kontekstu, one nisu zasebni aspekti globalizacije, već samo mehanizmi za prenos proizvodnih tehnologija.

Drugi deo knjige se sastoji iz tri poglavlja, od kojih svako istražuje neku od najvažnijih posledica globalizacije: trgovinsku stabilnost, ekonomski razvoj i grupu socijalnih i političkih efekata – nejednakost prihoda, suverenitet i demokratija. U poglavlju koje analizira uticaj globalizacije na stabilnost trgovine autor iznosi argument da je globalizacija povećala stepen stalnosti liberalne trgovine, zbog čega nije došlo do porasta protekcioniističkih politika ni posle svetske finansijske krize. U ranijim periodima ekonomskih kriza, države su gotovo automatski uvodile trgovinske restrikcije da bi zaštitile domaće proizvođače od strane konkurencije. Apsolutni nivoi trgovine naglo su pali nakon finansijske krize, ali ovaj pad autor vidi ne kao posledicu trgovinskih restrikcija, koje su počele da rastu tek 2018. godine, već kao posledicu otežanog finansiranja trgovine.

Ovaj nivo trgovinske stabilnosti nije bio rezultat aktivnosti vlada niti međunarodnih institucionalnih garancija. Naprotiv, autor ističe da su multilateralne

institucije poput Svetske trgovinske organizacije (STO) postale manje važne za trgovinsku stabilnost. Umesto STO i vlada koje su ranije uspostavljale zaštitu protiv protekcionizma, savremena ekonomska globalizacija je sama uklonila granice između domaćeg i stranog tržišta. Proizvodnja multinacionalnih kompanija negira mogućnost izolacije i zaštite domaćeg tržišta od strane konkurencije, a rezultat je veća trgovinska stabilnost. Autor ponovo podvlači suštinsku razliku između savremenog i ranijih procesa globalizacije i veoma je efektna i originalna njegova diferencijacija stadijuma kapitalizma: „Priroda samog kapitalizma prešla je na drugu ravan, od kompetitivnog kapitalizma devetnaestog veka, preko monopolskog kapitalizma u 20. veku, do globalnog kapitalizma definisanog globalizovanom proizvodnjom” (p. 109).

Naredno poglavlje razmatra uticaj globalizacije na razvoj. Stanovišta o razvojnim efektima ekonomske globalizacije su generalno veoma različita i uglavnom suprotstavljena. Pobornici globalizacije, u koje ubrajamo i Saida Masvuda, u globalnoj ekonomskoj integraciji vide nove mogućnosti i put za privredni, posebno industrijski rast i razvoj. Najčešće se ističe kineski primer razvoja putem globalne integracije. Očito je, međutim, da nisu sve zemlje imale isti uspeh. Ono što Masvud izdvaja kao osnovne razloge neuspeha brojnih privreda je nemogućnost ovih zemalja, odnosno sektora njihovih privreda, da uspostave veze sa globalnim lancima snabdevanja, a kao ključne razloge navodi vladine politike, strukture podsticaja i upravljanje makroekonomskom politikom. Ovo se uglavnom odnosi na neuspeh afričkih privreda. Primeri zemalja koje ne uspevaju da ostvare razvoj, a uključene su u globalnu proizvodnju, Masvud ne razmatra.

Potencijal za rast globalnih lanaca snabdevanja nije iscrpljen. Autor smatra da brojne zemlje koje nisu uspele da ostvare ekonomski razvoj još uvek imaju mogućnosti da se integrišu u svetsku privredu i poboljšaju razvojne šanse. U ovom poglavlju Masvud pravi mali iskorak iz okvira radikalnog desničarskog liberalizma. Autor konstatuje da uobičajena sredstva iz polja liberalne ekonomije, kao što je jednostavno uklanjanje trgovinskih ograničenja, ponekad nije idealna razvojna strategija, da mogu biti štetna za industrijski razvoj i, u najgorem slučaju, dovesti do deindustrijalizacije. Liberalizacija je od suštinskog značaja, ali uspešna liberalizacija zahteva i druge prateće uslove. Kao konkretne konstruktivne predloge za vlade zemalja u razvoju, Masvud predlaže podsticaj razvoja parcijalnih industrijskih sektora, a podsticaj njihovoj proizvodnji se može postići razvojem infrastrukture i osnovnih pogona, umesto trgovinskih oblika zaštite od inostrane konkurencije.

Poslednje poglavlje „Globalizacija pod opsadom: nejednakost, demokratija i suverenitet” predstavlja svojevrsan odgovor autora na kritike globalizacije. Društvena i naučna kritika globalizacije, s akcentom na rastućoj nejednakosti unutar i među državama, odbacuje se kao neopravdana, a svi neuspesi se pripisuju

nedovoljnom stepenu uključenosti zemalja i socijalnih grupacija u procese globalizacije. Preciznije, veliki jaz između obećanih i realizovanih koristi globalizacije, te koncentracija dobiti u posedu manjine, realnost su koju autor ne osporava, ali je stavlja u obrnutu perspektivu od kritičara. Globalizacija obezbeđuje značajne ekonomske koristi, ali „može postići široku podršku i legitimitet samo ako je proces trgovinske integracije pravedan i ne vodi marginalizaciji velikog dela društva” (p. 6). Odatle proističe, mada nije eksplicitno navedeno, da marginalizovani delovi društva ili čitavi regioni, ne treba da se isključuju iz globalizacionih procesa, zbog kojih su se našli u nepovoljnoj poziciji, već da se bolje pripreme za dalju integraciju.

Na kraju knjige, Masvud se vraća radikalnom liberalnom konceptu. Autor ne poriče da su, čak i u najrazvijenijim privredama, na marginama ostali čitavi slojevi društva, i to oni manje kvalifikovani i manje mobilni na međunarodnom nivou. Ipak, autor odbacuje opšteprihvaćene predloge o zaštiti slabijih članova društva i ublažavanju negativnih posledica globalizacije i smatra da ovakva rešenja znače odlaganje globalizacije pod izgovorom bavljenja globalizacijom. Ovo je Masvudov odgovor na predloge o preventivnim merama za sprečavanje negativnih posledica globalizacije koje je dao Deni Rodrik (Dani Rodrik), harvardski profesor angažovan u brojnim međunarodnim institucijama. Predlozi mera na lokalnom i međunarodnom nivou su navedeni u knjizi *Da li je globalizacija otišla predaleko? (Has globalisation gone too far?)* od 1997. godine, koja ne predstavlja kritiku globalizacije generalno, već predlaže umeren i selektivan otpor globalnim tokovima, radi sprečavanja socijalne dezintegracije. Još jedno polje kritike globalizacije na koje autor odgovara je narušavanje suvereniteta država. Autor smatra da su države voljno prihvatile ograničenja slobode izbora u zamenu za stabilne međunarodne ishode i sigurnost u odnosima sa drugim državama. Ograničenje apsolutnog suvereniteta država i obaveza da se ponašaju na predvidiv način, ističe se kao jedno od pozitivnih dostignuća globalizacije.

U zaključku knjige se ističe da je savremena globalizacija bespovratan proces jer je izvan dometa države. Stvaranje proizvodnih mreža nije bila direktna i nameravana posledica državnih politika iz čega Masvud zaključuje da je malo verovatno da bi države mogle da svoje kompanije povuku iz njih. Interesantno je zapažanje autora da globalne proizvodne mreže čine jezgro svetske privrede, bez obzira na stepen integracije njihovih proizvodnih jedinica. Ovim se ukazuje na šire, gotovo neograničene mogućnosti, da se slabije i nekonkurentnije privrede ili privredni segmenti, pod povoljnijim uslovima uključe u globalnu proizvodnju.

Ono što daje poseban pečat monografiji *Revizija globalizacije i porast globalnih proizvodnih mreža* je zapažanje da globalne proizvodne mreže čine jezgro svetske privrede, bez obzira na stepen integracije njihovih proizvodnih jedinica. Ovo je naizgled poznata, ali neiskorišćena mogućnost da se države ili kompanije sa malim

kapacitetima, suženim asortimanom proizvoda ili ograničenim tehnološkim nivoom proizvodnje, povežu samo sa određenim segmentom proizvodnog lanca za koji ispunjavaju uslove. Bez preuzimanja čitave faze proizvodnog procesa, manje konkurentni proizvođači na posredan način mogu da dobiju pristup globalnom tržištu. Ovo predstavlja značajnu dopunu razvojnih strategija slabije razvijenih privrednih subjekata: država, privrednih grana ili kompanija. Knjiga Saida Džavida Masvuda zaslužuje važno mesto u oblasti izučavanja savremene teorije i prakse međunarodnog poslovanja.

Nataša STANOJEVIĆ